

تبیین مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری ایران و انطباق آن با اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی

حلیمه خلیلی^۱
رضا سلطانی^۲
محمود جلالی^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۰۸/۲۱ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۸/۱۱/۲۳

چکیده

هدف کشورها از ایجاد مناطق آزاد تجاری، ارتباط بیشتر با تجارت بین‌المللی می‌باشد، در واقع کشورها با انگیزه رشد و توسعه اقتصادی و با توجه به منابع محدود داخلی، به دنبال افزایش تعاملات تجاری موجود از طریق ایجاد این مناطق و با اعطای تسهیلات گوناگون به سرمایه‌گذاران خارجی می‌باشند. امروزه بیشترین حجم تجارت جهانی توسط کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی انجام می‌گیرد و این سازمان با استفاده از موافقت‌نامه‌های تجاری در موضوعات مختلف به سیاست‌گذاری و وضع مقررات در عرصه تجارت بین‌الملل می‌پردازد، مقررات سازمان تجارت جهانی دربردارنده اصول ثابتی است که اساس بازرگانی بین‌المللی مورد نظر این سازمان و ریشه و پایه کلیه موافقت‌نامه‌های سازمان مذکور می‌باشد. اصولی همچون، آزادسازی تجاری، اصل عدم تبعیض، تجارت منصفانه و شفافیت و قابلیت پیش‌بینی مقررات موجود. با بررسی مقررات مرتبط با سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری ایران و انطباق آن با اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی، اهداف مناطق آزاد تجاری با سازمان مذکور در راستای افزایش رفاه، اشتغال‌زایی و زندگی بهتر و توسعه اقتصادی هم‌جهت به نظر می‌رسد، البته مشابهت تمام و کامل میان مقررات مناطق آزاد تجاری و اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی وجود ندارد، اما آزادی سرمایه‌گذاری خارجی بدون محدودیت در میزان سرمایه‌گذاری، کاهش تشریفات اخذ مجوز، حذف موانع عوارض گمرکی از جمله موارد انطباق مقررات مناطق با اصول حاکم بر سازمان

^۱ دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

Khalili_h1@yahoo.com

^۲ استادیار گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. (استاد راهنما و نویسنده مسئول).

rezasoltani156@gmail.com

^۳ دانشیار گروه حقوق، دانشگاه اصفهان، ایران. (استاد مشاور). dm_jalali@yahoo.com

مذکور می‌تواند باشد.

کلید واژه‌ها

منطقه آزاد تجاری، سازمان تجارت جهانی، اصل آزادسازی تجاری، اصل عدم تبعیض، تجارت منصفانه.

مقدمه

امروزه کشورها به هدف رشد و توسعه اقتصادی، بخش‌هایی از کشور خود را تحت عنوان مناطق آزاد تصویب و اداره می‌نمایند تا با قوانین تجاری انعطاف‌پذیرتر نسبت به داخل کشور (سرزمین اصلی)، روند سرمایه‌گذاری و انجام فعالیت‌های اقتصادی و صدور مجوز به این منظور در آن مناطق سهل‌تر انجام پذیرد. دولت‌ها به این مهم توجه دارند که در شرایط کنونی جهان و افزایش تعاملات تجاری و وابستگی اقتصاد کشورها به یکدیگر، شدت یافتن رقابت در صنعت و تجارت، مناطق آزاد تجاری از جمله مهم‌ترین اهرم‌های ارتباط و پیوند به اقتصاد جهانی می‌باشد، مناطق آزاد با توسعه سرمایه‌گذاری، به ورود سرمایه و دانش فنی خارجی و در نتیجه توسعه اقتصاد داخلی و هم‌سوسازی آن با اقتصاد جهانی می‌انجامد، و پل مستحکمی جهت ارتباط با اقتصاد بین‌المللی می‌باشد. مناطق آزاد ایران نیز با توجه به همین نگرش ایجاد و اداره می‌شود. تجارت به عنوان موتور رشد اقتصاد ملی، حلقه پیوند اقتصاد بین‌المللی و اقتصاد ملی است و سابقه‌ی آن از تاریخ تشکیل دولت‌ها نیز فراتر رفته است. در دهه‌های گذشته حجم تجارت جهانی به میزان قابل توجهی رشد کرده است. این امر نشان می‌دهد که جهان‌گرایی به عنوان روش بازرگانی، در حال رشد است، و کشورها با بهره‌گیری از فواید عضویت در بازارهای جهانی، ظرفیت‌های خود را افزایش می‌دهند. سازمان تجارت جهانی تنها نهاد بین‌المللی است که به قواعد بازرگانی بین کشورها می‌پردازد. موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی بوسیله تعداد کثیری از کشورهای تجارت‌کننده جهانی امضا شده است، در بطن آن قرار دارد. این موافقت‌نامه‌ها قواعد حقوقی پایه را برای تجارت بین‌المللی فراهم می‌سازد که حکومت‌ها را ملزم به تنظیم سیاست‌های تجاری خویش در محدوده‌های پذیرفته شده می‌کند. موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی شامل کالاها، خدمات و دارایی‌های فکری است. این موافقت‌نامه‌ها اصول آزادسازی و استثنائات را تشریح می‌کنند و تعهدات کشورها برای کاهش تعرفه‌های گمرکی و سایر موانع تجاری را در بر می‌گیرند. ایران در حال حاضر هفت منطقه آزاد تجاری صنعتی دارد که عبارتند از: کیش، قشم، چابهار، ارس، انزلی، اروند رود و ماکو. که از مهم‌ترین اهداف مناطق مذکور، پیوستگی با تجارت آزاد جهانی از طریق رشد و توسعه اقتصادی

و افزایش سرمایه‌گذاری خارجی می‌باشد، با توجه به اهداف ایجاد این مناطق و تلاش در راستای رفع موانع تجاری و حرکت به سوی تجارت آزاد و همچنین مهم‌ترین رسالت سازمان تجارت جهانی در جهت آزادسازی تجاری، میزان انطباق مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد ایران و اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی چگونه است؟ بدین منظور پژوهش انجام یافته در مباحث پیش رو به بررسی این مسئله خواهد پرداخت.

۱- مفهوم منطقه آزاد تجاری و چگونگی ایجاد آن

بعد از جنگ جهانی دوم، مناطق آزاد تجاری به سرعت در سراسر جهان گسترش یافتند. (Guangwen, 2003)

امروزه دولت‌ها به این مهم توجه دارند که در شرایط کنونی جهان و افزایش تعاملات تجاری و وابستگی اقتصاد کشورها به یکدیگر، شدت یافتن رقابت در صنعت و تجارت، مناطق آزاد تجاری از جمله مهم‌ترین اهرم‌های ارتباط و پیوند به اقتصاد جهانی می‌باشد، به ویژه کشورهای در حال توسعه بیشتر از قبل به ایجاد این مناطق روی آورده اند و معتقدند که این مناطق می‌تواند رهایی بخش اقتصاد آنها از توسعه نیافتگی باشد.

منطقه آزاد تجاری، منطقه‌ای محدود و مشخص و گاه محصور و مستقر در یک بندر، یک جزیره و یا یک فرودگاه است که مواد خام و کالاهای نیمه ساخته یا محصولات ساخته شده با امتیازات ویژه وارد آن شده و انبار می‌شوند. مواد خام یا کالاهای نیمه ساخته را می‌توان تبدیل به کالاهای دیگر کرده و به همراه کالاهای ساخته شده دیگر. طبق شرایطی آسان دوباره صادر کرد. منطقه آزاد تجاری را می‌توان به سفارتخانه یک کشور خارجی در داخل یک کشور تشبیه کرد که به وسیله حصار یا سیم خاردار محصور شده و به بوسیله نگهبانان مسلح کنترل و مراقبت می‌شود. طبق مقررات بین‌المللی و هیچ کس حق مداخله در امور داخلی این محدوده محصور (سفارتخانه یک کشور خارجی) را ندارد (حدادی، ۱۳۸۴، ص ۱۳۱)

مناطق آزاد چنانچه از نامشان پیداست از شمول حداقل برخی از قوانین و مقررات مجری در بقیه قلمرو کشور (سرزمین اصلی) مستثنی می‌باشند. کشورها در ایجاد مناطق آزاد از روش واحدی پیروی نمی‌کنند، برخی از کشورها ایجاد مناطق آزاد و تجاری را به جهت اهمیت موضوع منحصرأ در صلاحیت پارلمان یا نهاد قانون‌گذاری مشابه قرار می‌دهند و برخی دیگر از کشورها ایجاد این مناطق را به دولت‌های محلی (در نظام فدرال) یا قوه مجریه واگذار نموده و ایجاد تک تک مناطق آزاد را به تصویب قوه مقننه نمی‌رسانند. (مظلومی، ۱۳۹۴، ص ۶۹) در این خصوص هیچ قاعده کلی که کشورها را ملزم نماید که ایجاد مناطق آزاد را از طریق مجاری

خاصی عمل نمایند وجود ندارد. قوانین ملی مربوط به ایجاد مناطق آزاد، انواع کالاهای قابل قبول در این منطقه و ماهیت عملیاتی را که ممکن است در مورد کالاها صورت گیرد معین خواهد کرد. (طالبی، ۱۳۷۹-۱۳۷۸، ص ۲۵).

عمده اهداف ایجاد مناطق آزاد جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری می‌باشد. سرمایه‌گذاری خارجی از عوامل عمده پیوند نظام اقتصادی بین‌المللی و اقتصاد داخلی کشورها و خصوصا سبب ارتباط اقتصاد کشورهای در حال توسعه و یا در حال رشد با اقتصاد کشورهای توسعه یافته و اقتصاد جهانی می‌باشد، در سرمایه‌گذاری خارجی با انتقال مستقیم یا غیر مستقیم سرمایه و تکنولوژی و تخصص و مدیریت، زمینه حضور این قبیل کشورهای سرمایه‌پذیر و در حال پیشرفت در اقتصاد و تجارت جهانی تقویت می‌گردد. (سیفی اردبیلی، ۱۳۹۲، ص ۶) به موجب قانون پنج ساله برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تبصره نوزده به دولت اجازه داده شد حداکثر در سه نقطه از نقاط مرزی مناطق آزاد تجاری صنعتی تاسیس نماید، و به این ترتیب مناطق آزاد تجاری کیش، قشم و چابهار مورد تصویب قرار گرفت. سپس با ایجاد مناطق آزاد جدید در سال ۱۳۸۲ سه منطقه اروند، ارس، انزلی به مناطق آزاد کشور اضافه گردید.

۲- معافیت‌های گمرکی و مالیاتی در مناطق آزاد تجاری ایران

از امتیازات مهم مناطق آزاد تجاری معافیت مالیاتی و گمرکی می‌باشد که این مسئله در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد و اساسنامه سازمان‌های مربوطه انعکاس یافته است، سرمایه‌گذاران به دنبال جایی هستند تا با هزینه اندک سرمایه خویش را به کار انداخته و کسب درآمد و سود نمایند، در مناطق آزاد، ورود و خروج کالا از پرداخت عوارض گمرکی و نیز مالیات مربوطه، معاف هستند؛ البته ارائه این تسهیلات و میزان و محدوده‌ی زمانی آن می‌تواند در مناطق آزاد مختلف بسته به تصمیم دولت‌ها متفاوت باشد.

بنابراین از مشوق‌ها و امتیازات مهم مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد می‌توان به فعالیت‌های مالیاتی و فعالیت‌های مربوط به عوارض، عدم شمول مقررات صادرات و واردات و آزادی خروج سرمایه و حمایت از سرمایه‌گذاری... اشاره نمود.

ق.چ.ا.م. آ ایران، مدت برخوردارگی از معافیت مالیات بر دارایی و درآمد را ۱۵ سال تعیین نموده که شروع این مدت، از تاریخ بهره‌برداری از فعالیت اقتصادی‌ای خواهد بود که مجوز آن

صادر شده است.^۱

۳- امتیازات و مشوق‌های سرمایه‌گذاری و فعالیت تجاری در مناطق آزاد تجاری ایران
کشورها با هدف رشد و رونق اقتصادی و سرعت بخشیدن به تجارت بین‌الملل که مهم‌ترین شاهراه نیل به آن تلاش در جهت افزایش سرمایه‌گذاری خارجی است و نظر به محدودیت‌های موجود در منابع داخلی، از دیرباز به دنبال افزایش تعاملات تجاری موجود با دیگر کشورها از طریق ایجاد این مناطق می‌باشند.

در رابطه با سرمایه‌گذاری خارجی، تسهیلات حقوقی موجود در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری صنعتی مصوب ۱۳۷۲ و مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری مصوب ۱۳۷۳ و اساسنامه مناطق آزاد، از منابع مهم موجود می‌باشد.

ایجاد مناطق آزاد تلاشی است در جهت پیوست به تجارت آزاد جهانی، در مناطق آزاد ایران نیز نظر به همین مسئله، سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد با صد در صد سرمایه خارجی آزاد می‌باشد.^۲

علاوه بر معافیت از پرداخت حقوق گمرکی چنانکه گذشت، مهم‌ترین تسهیلات موجود به شرح ذیل می‌باشد.

۳-۱- تضمین سرمایه سرمایه‌گذار خارجی

امروزه بسیاری از کشورها جهت افزایش جذب سرمایه‌گذار خارجی با تصویب قوانین ویژه، سرمایه، سرمایه‌گذاران خارجی را تضمین می‌نمایند و این مسئله موجب می‌شود تا

^۱ این مسئله در م.ا.ج.ا.م.آ آمده است. این م مقرر می‌دارد:

اشخاص حقیقی و حقوقی که در منطقه به انواع فعالیت‌های اقتصادی اشتغال دارند، نسبت هر نوع فعالیت اقتصادی در منطقه آزاد از تاریخ بهره‌برداری مندرج در مجوز، به مدت پانزده سال از پرداخت مالیات بر درآمد و دارایی موضوع ق مالیات‌های مستقیم معاف خواهند بود و پس از انقضای پانزده سال تابع مقررات مالیاتی خواهند بود که پیشنهاد هیأت وزیران به تصویب مجلس شورای اسلامی خواهد رسید.

در مقابل ماده ۱۰ ق.ج.ا.م.آ چنین مقرر داشته است:

سازمان هر منطقه مجاز است با تصویب هیأت وزیران در مقابل انجام خدمات شهری و فراهم نمودن تسهیلات مواصلاتی، بهداشتی، امور فرهنگی، آموزشی و رفاهی از اشخاص حقیقی و حقوقی منطقه عوارض اخذ نماید.

^۲ با توجه به ماده ۲ مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد مقرر گردیده است: کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی اعم از ایرانی و خارجی و سازمانهای بین‌المللی، طبق این مقررات می‌توانند به طور مستقل یا با مشارکت سازمان و شرکت‌های تابع آن و یا با مشارکت یکدیگر در مناطق آزاد سرمایه‌گذاری نمایند.

سرمایه‌گذاران در آرامش و بدون نگرانی در خصوص مسائلی که ممکن است موجب از دست رفتن سرمایه آنان شود به سرمایه‌گذاری و به کارگیری امکانات خویش در مناطق آزاد این کشورها اقدام نمایند. لذا در بعضی کشورها علاوه بر تضمین سرمایه، سود حاصل از آنرا نیز تضمین می‌نمایند، اما بسیاری را عقیده بر این است که وقتی با دادن معافیت‌های مالیاتی و گمرکی هزینه سرمایه‌گذاری را پایین می‌آورند، دیگر لزومی بر تضمین سرمایه و سود وجود ندارد. (حدادی، همان، ص ۱۳۸)

یکی از نگرانی‌های اساسی سرمایه‌گذاران در کشورها، بحث سلب مالکیت و ملی اعلام کردن دارایی آنها می‌باشد، به همین دلیل معمولاً در مقررات مناطق آزاد دولت‌ها مصادره و ملی کردن سرمایه را از خود سلب می‌نمایند. (ابراهیم‌خانی، ۱۳۸۴، ص ۴۱)

اما در مناطق آزاد تجاری ایران نیز امکان ملی اعلام کردن و مصادره سرمایه خارجی وجود دارد و در مقررات موجود، این حق از دولت سلب نشده است، و تنها راه حلی که باقی می‌ماند، امکان پرداخت خسارت به صاحب سرمایه است؛ این امر درباره مقررات سرمایه‌گذاری مناطق آزاد مورد پیش بینی قرار گرفته است.

سرمایه‌گذار خارجی می‌تواند به هنگام ورود سرمایه خود، از سازمان منطقه آزاد، درخواست تضمین و حمایت (موضوع ماده ۲۱ قانون اصلاح قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران) نماید. بدین منظور، این گونه درخواست‌ها که به منظور تضمین و حمایت می‌باشند، بررسی و با تصویب اکثریت وزرای عضو شورای عالی مناطق آزاد رسیده باشد، چنان‌چه در مواردی به وسیله قانون به نفع عموم ملی شود یا این‌که از سرمایه‌گذاران یاد شده سلب مالکیت شود جبران عادلانه خسارت به عهده دولت جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. (ماده ۱۰ مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری ایران)

سرمایه‌گذار می‌تواند سرمایه‌ای را که به منطقه وارد می‌کند، بیمه نماید، زیرا تا سرمایه‌گذار اطمینان حاصل نکند که سرمایه و سود وی در امنیت قرار دارد بدیهی است به هیچ عنوان اقدام به سرمایه‌گذاری نخواهد کرد.

۲-۳- امکان نقل و انتقال سرمایه

در واقع عدم امکان خروج سرمایه از مناطق آزاد یکی از موانع سرمایه‌گذاری خارجی می‌باشد و اختیار خروج و انتقال سرمایه از جمله مشوق‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی محسوب می‌گردد. اجازه انتقال سرمایه توسط سرمایه‌گذاران در مقررات مناطق آزاد تجاری

ایران نیز مورد پذیرش قرار گرفته است، اما در ایران انتقال سود و سرمایه مشمول شرایطی است.^۱

این امر بدیهی است که سرمایه‌گذار، قصد استمرار نامحدود مدت سرمایه‌گذاری خود در مناطق آزاد را نداشته باشد. بنابراین وی باید قادر باشد که بتواند در زمان تمایل و نیاز خود، سرمایه خود را از منطقه آزاد خارج نماید. مقررات حاکم بر موضوع انتقال سرمایه مناطق آزاد، در این زمینه تصریح دارند که سرمایه‌گذار خارجی هر زمان که مایل باشد، می‌تواند اصل و فرع سرمایه خود را خارج نماید.

به موجب ماده ۲۰ قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری صنعتی جمهوری اسلامی ایران، ورود و خروج سرمایه حاصل از فعالیتی اقتصادی در هر منطقه موقوف به تصمیم صاحب سرمایه بوده و سرمایه‌گذار از این لحاظ آزادی کامل دارد. در ادامه به سازمان تجارت جهانی و اصول بازرگانی حاکم بر این سازمان، پرداخته خواهد شد.

۴- سازمان تجارت جهانی

سازمان تجارت جهانی تنها سازمان بین‌المللی است، که در ارتباط با قواعد و مقررات تجارت خارجی کشورهای مختلف می‌باشد. این سازمان جایگزین توافقنامه کلی تعرفه و تجارت (گات) که از سال ۱۹۴۷ وجود داشت شده است. موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) به منظور تشویق آزادسازی تجاری، بعد از جنگ جهانی دوم شکل گرفت. (Rose, 2004)

سازمان تجارت جهانی با بیش از ۱۶۴ عضو نزدیک به ۹۸ درصد تجارت جهانی را در اختیار دارد. در واقع سازمان تجارت جهانی در سال ۱۹۹۵، به موجب توافق‌نامه‌ای که در جلسات پایانی مذاکرات گات (توافق‌نامه کلی در خصوص تعرفه‌ها و تجارت) در دور اوروگوئه در سال ۱۹۹۴ در مراکش امضاء شد، تأسیس گردید. (پاسبان و همکاران، ۱۳۹۶، صص ۴۱-۳۹) در رابطه با گات باید گفت، در زمینه‌ی مسائل تجاری، موافقت‌نامه‌ای تحت عنوان «موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت» در سال ۱۹۴۷ توسط ۲۳ کشور جهان امضا شد، که

^۱ سازمان می‌بایست احراز نماید: ۱- سازمان باید احراز نماید که مبالغ مورد درخواست برای خروج، حاصل به کارانداختن سرمایه ثبت شده می‌باشد، ۲- سرمایه‌گذاری در موضوع مجوز سرمایه‌گذاری بوده، ۳- سازمان باید احراز نماید مالیات‌های متعلقه پرداخت گردیده است. (ماده ۱۲ مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد)

هدف آن برقراری یک نظام حقوقی برای آزادسازی تجاری، کاهش تعرفه‌های گمرکی و تنظیم روابط تجاری بود. البته این موافقت‌نامه صرفاً یک معاهده بود نه یک سازمان تخصصی تجاری. با این حال گات صاحب یک دبیرخانه شد و عملاً کار یک سازمان تجاری بین‌المللی را در ظاهر بر عهده داشت با وجود این، ایده‌ی تأسیس یک سازمان جهانی در حوزه‌ی تجارت بین‌الملل هیچ‌گاه به سردی نگرایید و مذاکرات کشورهای عضو موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت (گات) برای دستیابی به یک نظام جامع حقوقی از طریق ایجاد یک سازمان فراگیر جهانی ادامه یافت و در همین راستا طی ۸ دور مذاکرات و در آخرین مرحله از مذاکرات که به دور اروگوئه معروف است و از سال ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۴ به طول انجامید، تصمیمات بسیار مهمی گرفته شد که از آن جمله می‌توان به توافق اعضا برای تشکیل سازمانی به نام سازمان تجارت جهانی اشاره کرد. (فیروزی، ۱۳۸۴، ص ۱۳۳)

با آغاز به کار سازمان تجارت جهانی، گات ۱۹۴۷ در این سازمان ادغام شد و در واقع پاره‌ای از مقررات آن را تشکیل داد. به عبارت دیگر، با تشکیل سازمان تجارت جهانی، وظایف اداری و تشکیلاتی گات به این سازمان محول شد و موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت (گات) که یک معاهده‌ی چندجانبه بود، با نام گات ۱۹۹۴ جزء موافقت‌نامه‌های الزامی سازمان تجارت جهانی قرار گرفت (شیروی، ۱۳۷۸، ص ۱۱) سازمان تجارت جهانی حوزه وسیعی از قواعد را وارد صحنه بین‌المللی کرده است. (Button, 2006, 297) هدف نهایی سازمان تجارت جهانی توسعه است. (Steger, 2007, 492)

توسعه همواره نقش مهمی هم در گات و هم در سازمان تجارت جهانی بازی کرده است. (Andrew, 2004, 445) گات و سازمان تجارت جهانی آزادسازی چندجانبه را به طور موفقیت آمیز مورد تشویق قرار داده‌اند. (Bagwell and Staiger, 2005)

از سوی دیگر، مهم‌ترین نوآوری W.T.O. نسبت به گات، ایجاد یک رویکرد واحد در موضوع موافقت‌نامه‌ها است که بر مبنای آن موافقت‌نامه‌های دور اروگوئه و موافقت‌نامه‌های قبلی گات در یک چارچوب قانونی جامع گنجانیده شدند. سازمان تجارت جهانی هم‌اکنون مهم‌ترین نهاد بین‌المللی است که با وضع قواعد مقررات، مشغول قانونمند کردن تجارت بین‌المللی است. هدف این سازمان ایجاد ثبات در مقررات مربوط به تجارت است، تا تجارت بین کشورها حتی المقدور روانتر و کم‌هزینه‌تر انجام شود. بر اساس موافقت‌نامه‌های چندجانبه، کشورها متعهد شده‌اند سیاست‌های بازرگانی خود را خارج از چارچوب‌های مشخص اعمال نکنند؛ یعنی از تغییرات غیر قابل پیش‌بینی در این سیاست‌ها امتناع ورزند. علاوه بر این، آزادسازی تجاری از طریق حذف یا

کاهش موانع تجارت و نیز شفاف کردن مقررات حاکم بر آن، از جمله مهم‌ترین اهداف سازمان تجارت جهانی است. (فیروزی، ۱۳۸۴، ص ۱۳۴)

تفاوتی که گات با W.T.O دارد این است که گات تنها یک موافقت‌نامه بود و W.T.O یک سازمان بین‌المللی، علاوه بر این، فرق مهم دیگری که این دو دارند این است که گات فقط ناظر به تجارت کالا بود، اما سازمان تجارت جهانی، علاوه بر تجارت کالا، تجارت در خدمات و جنبه‌های تجاری مالکیت معنوی و سرمایه‌گذاری خارجی را هم تحت پوشش قرار داد. یک تفاوت دیگر گات با سازمان جهانی تجارت در نظام حل و فصل اختلافات است. در سازمان جهانی تجارت مقررات تفصیلی‌تر و عملی‌تری در مورد بررسی و اجرای تصمیمات نظام حل و فصل اختلافات وجود دارد. نظام حل و فصل اختلافات این سازمان محدودیت زمانی برای بررسی تعیین کرده و از این لحاظ از سرعت بیشتری نسبت به نظام حل و فصل اختلافات گات برخوردار است.

۵- اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی

موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی متون حقوقی هستند که طیف وسیعی از موضوع‌های مختلف مانند تجارت کالا، کشاورزی، منسوجات، خدمات، مالکیت معنوی و غیره را در بر می‌گیرد. اما تعدادی اصول اساسی به همه این اسناد غلبه دارد که زیر بنای این نظام تجاری را تشکیل می‌دهد.

اصول بازرگانی اصول عمومی و جهانی است، این اصول عبارتند از:

۱- شفافیت:

اعضا باید مقررات تجاری خود را به صورت شفاف و روشن منشر نمایند، شفافیت در قوانین و مقررات موجب خواهد شد تجار و شرکت‌های تجاری نسبت به شرایط اقتصادی مطمئن شده و نسبت به سرمایه‌گذاری اقدام نمایند. ثبات و قابل پیش‌بینی بودن دو اصل مهم برای توسعه و رشد اقتصادی یک کشور محسوب می‌شود. (موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۰، ص ۴)

طبق ماده ۱۰ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۹۴ کلیه قوانین و مقررات و تصمیمات قضایی و دستورالعمل‌های اداری که به وسیله هر یک از کشورها برقرار شده است و به نحوی در فروش، توزیع و حمل و نقل و بیمه و انبارداری و مونتاژ کالاها تاثیر داشته باشد باید شفاف

شود. در مقررات ماده ۳ موافقتنامه عمومی این امر راجع به تجارت خدمات نیز الزامی شده است.

اصولاً شفاف‌سازی عبارت است از آشکار بودن سیاست‌ها و اقدامات تجاری و شفاف‌سازی نحوه اجرای این سیاست‌ها و اقدامات. اصطلاح شفاف‌سازی به این شرط اشاره دارد که اعضای سازمان تجارت جهانی بطور علنی قواعد و مقررات خود را که بر تجارت تأثیرگذار هستند، و روش‌های اعمال آنرا منتشر نمایند و اینکه این مسئله تجارت صریح و منصفانه را تضمین نماید.

۲- قابلیت پیش‌بینی:

اصل بعدی اصل قابلیت پیش‌بینی بوسیله تعرفه‌ها و تعهد مبنی بر عدم افزایش آنها به بیش از سقف تعیین شده، مگر در شرایطی خاص، است و همچنین منع برقراری موانع غیر تعرفه‌ای در راه تجارت، مگر در شرایطی خاص و با اعلام قبلی (ماده ۱۱ گات). ماده ۱۱ گات ۱۹۴۷ اعضا متعهد می‌شوند تا هیچ محدودیتی غیر از عوارض مالیات‌ها یا دیگر هزینه‌ها را اعم از اینکه از طریق سهمیه‌ها، مجوزهای صادراتی و وارداتی یا از طریق دیگر اقدامات به اجرا گذاشته شوند در مورد ورود هیچ محصولی از سرزمین هر طرف متعهد دیگر یا صدور فروش صادراتی هیچ محصولی که مقصد آن سرزمین هر طرف متعهد دیگر باشد وضع یا حفظ کند.^۱

۳- عدم تبعیض:

الف: رفتار کامله الوداد: این شرط در کلیه موافقت‌نامه‌ها گنجانده شده است. که اعضای سازمان جهانی تجارت را از اعمال تبعیض میان اعضای دیگر در روابط تجاری منع می‌کند به نحوی که هر یک از اعضا باید با سایر اعضا مشابه و مناسب رفتار کند (ماده ۱ گات).

شرط دول کامله الوداد زیر بنای سیستم توافقنامه کلی سازمان می‌باشد. سازمان تجارت جهانی مقرر می‌دارد که هر کشور عضو متعهد می‌گردد که با کشورهای دیگر متعهد مثل کشوری رفتار نماید که مطلوب‌ترین رفتار را در خصوص صادرات و واردات با او دارد. این تعهد

^۱ همچنین مطابق با ماده ۱۰ گات: قوانین، مقررات، تصمیمات قضائی و اداری که باید توسط هر عضو متعهد به‌طور کلی اجرا شود و هدف آنها طبقه‌بندی یا ارزیابی کالاها برای امور گمرکی، تعیین نرخ عوارض گمرکی، مالیات‌ها و سایر مخارج یا شرایط، محدودیت‌ها یا ممنوعیت‌های مربوط به واردات یا صادرات، یا فروش، توزیع و حمل و نقل، بیمه، انبارداری، بازرسی و ... فوراً منتشر خواهد شد به نحوی که به دولت‌ها و بازرگانان امکان آگاهی از این مقررات را خواهد داد. مقررات تجاری تا حد ممکن به‌صورت شفاف و روشن در دسترس عموم قرار گیرند.

عدم تبعیض بین کشورهای عضو یک اصل غامض و پیچیده فنی می‌باشد و می‌تواند در موارد بسیاری باعث نقض توافقنامه بشود، زیرا رعایت رفتار تجاری مساوی با کشورهای مختلفی که روابط سیاسی اجتماعی نامساوی بین آنها وجود دارد آسان نیست.

بر اساس این اصل اگر کشور عضوی امتیازی اعم از بازرگانی و تعرفه‌ای و ... به یکی دیگر از کشورهای عضو این سازمان اعطا کرد این امتیاز باید به سایر کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی تعمیم داده شود و این امتیاز باید به سایر اعضای این سازمان که به عنوان شریک می‌باشند اعطا شود. (حیدری خالص، ۱۳۹۵، ص ۹۲)

ب) قاعده رفتار ملی: مقرر می‌دارد کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت باید با محصولات وارداتی که با پرداخت عوارض گمرکی و هزینه‌های دیگر از مرز عبور کرده وارد بازار داخلی آنها می‌گردند، رفتاری اعمال کنند که نامطلوب‌تر از رفتار اعمال شده با کالاهای داخلی نباشد (ماده ۳ گات).

به طور کلی این اصل بیانگر آن است که با بیگانگان همانند اتباع ملی برخورد شود و در ماده ۳ گات، ماده ۱۷ گاتس و ماده ۳ تریپس ذکر گردیده است.

۴- اصل آزادسازی تجاری

سازمان تجارت جهانی به دنبال رفع موانع تجاری موجود در سطح بین‌الملل است. هیچ یک از اعضا حق ندارد به جز تعرفه‌های گمرکی، محدودیت‌های دیگری نسبت به واردات و صادرات کالاها بوجود آورد. حتی اگر این محدودیت‌ها از طریق سهمیه بندی برای واردات و صادرات، ممنوعیت کلی و جزئی صادرات و واردات و یا برقراری روش اخذ مجوز باشد. (موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۰، ص ۴) نکته مهم اینکه در فرایند آزادسازی تجاری کشورهای توسعه یافته می‌بایست موانع موجود تجارت برای واردات کشورهای در حال توسعه را حذف نمایند. (Stiglitz, 2002)

کلیه کشورهای عضو متعهد شده اند تعرفه‌های گمرکی خود را به طور قابل توجهی کاهش دهند. هر کشوری که عضو سازمان تجارت جهانی شود باید علاوه بر موافقت نامه‌ها وارد مذاکرات دو یا چندجانبه با دیگر اعضا شده و ضمن کاهش تعرفه‌های گمرکی خود سقف تعرفه‌های خود را با سایر اعضا توافق نماید حداکثر میزان تعرفه‌ها در جدول تعرفه‌های کشورهای عضو قید گردیده و

آن کشور حق افزایش تعرفه‌های مزبور را ندارد. (شیروی، ۷۸، ص ۱۷)^۱
اصل آزاد سازی تجاری از طریق رفع تدریجی موانع غیرتعرفه‌ای و تبدیل آن به تعرفه‌ها، تثبیت سقف تعرفه‌ها و تعهد به کاهش تدریجی سطح تعرفه‌ها صورت می‌گیرد.

۵- اصل تجارت عادلانه یا منصفانه

این اصل برای ایجاد زمینه‌ای برای رقابت موثر و با حذف موانع تجارت همچون یارانه‌های غیر مجاز، فروش زیر قیمت کالا و موارد مخل تجارت همچون وضع عوارض جبرانی یا اقدام ضد قیمت شکنی (ضد دامپینگ) که با توجه به ماده ۶ گات، و یا اعمال حفاظت‌ها در ماده ۱۶ گات در راستای تجارت منصفانه صورت می‌گیرد.
مبحث آتی، به بررسی مقررات صادرات و واردات و سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری با مقایسه با اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی می‌پردازد.

۶- مقررات صادرات و واردات در مناطق آزاد تجاری ایران

طبق مقررات صادرات و واردات هر نوع کالا به منطقه مجاز می‌باشد مگر اینکه به موجب شرع یا قوانین کشور یا مقررات ویژه مناطق آزاد ممنوع باشد. ولی در هر حال رعایت مقررات و ضوابط بهداشتی، امنیتی، فرهنگی و استاندارد براساس ضوابط مورد عمل در منطقه الزامی است. ورود کالا با مبدا ساخت اسرائیل به منطقه ممنوع است.
مطابق با ماده یک گات اعضای سازمان جهانی تجارت از اعمال تبعیض میان اعضای دیگر در روابط تجاری منع می‌شوند به نحوی که هر یک از اعضا باید با سایر اعضا همچون بهترین دوستان خود رفتار کند.

اما در رابطه با عدم ورود الای ساخت اسرائیل به دلیل عدم ارتباط سیاسی با این رژیم است باید گفت، مطابق ماده ۱۳ (ماده عدم اجرا) به‌هنگام عضویت کشور متقاضی الحاق، این کشور و هر عضو سازمان می‌تواند مخالفت خود را با اجرای موافقت نامه میان خود اعلام دارند، و بدین ترتیب مقررات سازمان میان آن دو قابل اجرا نخواهند بود. و از این نظر مشکلی متصور نیست.

^۱ طبق ماده ۱۱ گات ۱۹۹۴ هیچ یک از اعضا حق ندارند جز تعرفه‌های گمرکی و مالیات‌ها، محدودیت‌های دیگری را در واردات و یا صادرات کالاها به وجود آورند. این محدودیت‌ها شامل کلیه محدودیت‌ها از قبیل سهمیه بندی واردات و صادرات و الزام به اخذ مجوز و سیاست‌های نرخ ارز و غیره می‌گردد.

و در رابطه با مجاز بودن ورود هر نوع کالا در مقررات مناطق آزاد نیز ماده ۱۱ گات به طور کلی اعمال محدودیت‌های مقداری یا کمی را چه واردات و چه بر صادرات در راستای اصل آزاد سازی تجاری و تجارت منصفانه منع می‌کند. بر این مبنا اخذ عوارض، مالیات‌ها و دیگر انواع هزینه‌ها تنها محدودیت‌های مجازند اما مطابق ماده ۱۱، مقررات مربوط به ممنوعیت اعمال محدودیت‌های مقداری شامل محدودیت‌های اعمال شده به طور موقت برای جلوگیری از کمبود بحرانی مواد غذایی، محدودیت‌های لازم برای اجرای استانداردها و محدودیت‌های اعمال شده درخصوص محصولات کشاورزی و شیلات نمی‌گردد. بنابراین از منظر عدم وجود محدودیت مقداری مغایرتی وجود نخواهد داشت.

مورد دیگری که در مقررات صادرات واردات به چشم می‌خورد لزوم حفظ ضوابط بهداشتی می‌باشد در مقابل در مقدمه موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی در مورد اجرای اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی آمده است: با تأیید مجدد اینکه دولت‌ها را نباید از پذیرش یا اجرای اقدامات لازم برای حمایت از زیست یا سلامت انسان، حیوان یا گیاه بازداشت منوط به این شرط که اقدامات مزبور به شیوه‌ای اعمال نشوند که نوعی خودسری یا تبعیض ناموجه بین اعضا محسوب شوند. دولت‌ها حق دارند تا اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی لازم را برای حمایت از حیات یا سلامت انسانی حیوان و گیاهان اتخاذ نمایند به شرطی که این اقدامات با مقررات این موافقت‌نامه سازگار باشند (بند ۲ ماده ۲).

بنابراین ملاحظه می‌شود که هرچند اصول و قواعدی در حوزه تجارت بین‌المللی در سازمان تجارت جهانی پیش‌بینی شده است، اما این اصول و قواعد بویژه در رابطه با کلیه تعهدات گات می‌تواند تابع استثنائات قرار بگیرند. از جمله این استثنائات می‌توان به اخلاق عمومی، حفظ سلامت انسان، حیوان یا نبات، اقدامات مربوط به ورود یا صدور طلا یا نقره و اقدامات به عمل آمده به منظور حفظ گنجینه‌های ملی دارای ارزش هنری، تاریخی یا باستان‌شناسی، اقدامات مربوط به حفظ منابع طبیعی تمام شدنی به شرط آنکه چنین اقداماتی با اعمال محدودیت بر تولید یا مصرف داخلی همراه باشد.

موافقت‌نامه اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی در بند ۱ ماده ۲ صراحتاً بر حق اعضا در حفاظت از حیات یا بهداشت انسان، حیوان و گیاه تأکید می‌نماید.

- در ادامه مقررات صادرات و واردات مناطق آزاد^۱

در خصوص موضوع تعرفه‌ها به مقررات گمرکی ارتباط می‌یابد در سازمان تجارت جهانی برقراری تعرفه را منع نمی‌کند اما اعضای این سازمان مکلف به مذاکره با یکدیگر به منظور کاهش تعرفه‌های خود می‌باشند و نهایتاً هر کشور موظف است جدول میزان تعرفه‌های ماخوذه خود را در اختیار سازمان بگذارد و حق ندارد هزینه‌های بالاتر از آن برقرار نماید، موانع غیرتعرفه‌ای مانند محدودیت‌های کمی، و سهمیه‌بندی ممنوع می‌باشد جز در موارد خاص.

در مقابل مقررات مناطق آزاد ایران صادرات و واردات با کمترین تشریفات گمرکی انجام می‌شود البته نیازمند اخذ مجوز از سازمان مناطق آزاد است که این اخذ مجوز را سازمان

^۱ ترتیب ورود کالا به منطقه تابع ضوابط تعیین شده به وسیله سازمان منطقه است که با کمترین تشریفات انجام می‌شود.

ماده ۵ - ورود کالا به منطقه از راه‌های زیر مجاز و تابع این مقررات می‌باشد:

- کالاهایی که از خارج یا سایر نقاط کشور و یا دیگر مناطق آزاد تجاری - صنعتی کشور، وارد منطقه می‌شوند، چنانچه از نوع مصالح، ابزار و لوازم ساختمانی برای احداث واحد تولیدی، تجاری، خدماتی، مسکونی و فعالیت‌های زیربنایی (به استثنای وسایل تزئینی و میل) باشند، با تشخیص سازمان منطقه و به میزان مورد نیاز از پرداخت عوارض بندری و فرودگاهی معاف هستند ولی مشمول پرداخت هزینه‌های خدماتی می‌باشند.

ماشین‌آلات، مواد اولیه، اجزا و قطعات مورد نیاز تولید، تجهیزات و ابزارآلات تولیدی، قطعات یدکی ماشین‌آلات تولیدی و وسایل نقلیه سرمایه‌ای (به استثنای اتومبیل سواری و قایق تفریحی) از پرداخت عوارض بندری و فرودگاهی معاف ولی مشمول پرداخت هزینه‌های خدماتی می‌باشند.

- کالاهایی که از خارج یا سایر مناطق آزاد کشور، (به استثنای کالاهای موضوع بندهای ۱ و ۲ این ماده) به منطقه وارد و ترخیص قطعی می‌گردند، مشمول پرداخت عوارض بندری و فرودگاهی می‌باشند و در صورتی که کالاهای مذکور صدور مجدد شوند، صرفاً عوارض بندری و فرودگاهی اخذ شده قابل استرداد خواهد بود.

ورود کالا به منظور نگهداری امانی در انبارهای زیر کلید منطقه برای مهلت معین مجاز است. انتقال کالای مذکور به این انبارها تابع تشریفات ترانزیت داخلی منطقه است و استفاده و نقل و انتقال کالا از این انبارها بدون اطلاع و کسب مجوز یا انجام تشریفات به هر منظور تخلف از این مقررات محسوب می‌شود.

به استثنای مواردی که سازمان هر منطقه، ترتیب دیگری مقرر دارد، ورود کالا از خارج، سایر مناطق آزاد کشور یا از قلمرو گمرکی، برای عرضه در نمایشگاه، صادرات مجدد، بسته‌بندی مجدد، تفکیک، درجه‌بندی، پاک کردن، مخلوط کردن و عملیات مشابه به صورت موقت و با پرداخت هزینه‌های خدماتی تحت نظارت سازمان هر منطقه مجاز است.

استفاده یا فروش این کالاها که از خارج وارد شده، در منطقه بر اساس ارزش کالا هنگام ورود به منطقه مشمول پرداخت عوارض بندری و فرودگاهی و انجام تشریفات ترخیص قطعی می‌باشد.

کلیه کالاهایی که از خارج کشور به مقصد مناطق آزاد یا از مناطق آزاد به مقصد کشورهای خارجی از طریق سرزمین اصلی حمل می‌شود تابع مقررات و تشریفات ترانزیت خارجی موضوع فصل هفتم آیین‌نامه اجرایی قانون امور گمرکی بوده و در نهایت سادگی و با کمترین تشریفات انجام خواهد شد.

تبصره - ترانزیت خارجی کالاهای ممنوعه قانونی مستلزم اخذ مجوز از شورای عالی مناطق آزاد می‌باشد.

تجارت جهانی نیز ممنوع نمی‌نماید. از طرفی به دنبال کاهش تعرفه‌های گمرکی در میان کشورهای عضو می‌باشد که البته در مناطق آزاد تجاری ایران چنانکه گذشت در رابطه با تجارت خارجی معافیت از عوارض گمرکی مقرر گردیده است.

اما در رابطه با موانع غیر تعرفه ای اینکه صدور و ورود کالاهایی به موجب شرع یا قوانین کشور و قوانین مناطق آزاد ممنوع می‌باشد، این اجازه به دولت که اجازه ممنوعیت واردات و صادرات بعضی کالاها را خواهد داشت دخالت در تجارت و مخالف اصل آزاد سازی تجاری سازمان و همین‌طور با بند الف ماده ۲۰ گات که تنها می‌توان به موجب این ماده از کالاهایی جلوگیری به عمل آورد که مخالف اخلاق عمومی باشد مغایرت دارد، و شفاف سازی بیشتر در این خصوص را می‌طلبد. در خصوص اعمال محدودیت‌های مقداری ماده ۱۱ گات به‌طور کلی اعمال محدودیت‌های مقداری یا کمی را چه واردات و چه بر صادرات منع می‌کند، البته این قاعد استثنائاتی دارد که سابقاً عنوان گردیده است.

کشورها هرکدام با توجه به اهدافی که در ایجاد مناطق آزاد تجاری دارند مقرراتی خاصی تدوین می‌نمایند همانطوری که عنوان این مناطق اشاره دارد فلسفه‌ی ایجاد این مناطق دست یابی به تجارت آزاد می‌باشد و همین‌طور آزادسازی تجاری از اصول سازمان تجارت جهانی و انعکاس یافته در موافقت‌نامه‌های این سازمان است به این صورت که اعضای سازمان موظفند موانع موجود بر سر راه تجارت آزادانه کالا و خدمات را مرتفع نمایند و این موانع عمدتاً تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای می‌باشد.

مطابق ماده سه موافقت‌نامه گات، اعضای سازمان تجارت جهانی از اتخاذ سیاست‌های دوگانه در رابطه با کالاهای ساخت داخل و کالاهای وارداتی منع شده‌اند و اینکه امتیازها و مساعدت‌هایی به کشورهای عضو نسبت به کالاهای وارداتی اعمال می‌کنند نباید از امتیازها و مساعدت‌هایی که در رابطه با کالاهای وارداتی اعمال می‌نمایند کمتر باشد.^۱

^۱ ب - صدور و خروج کالا از مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران

ماده ۶ - سازمان مجاز است با رعایت مقررات مربوط نسبت به صدور گواهی مبدأ برای کالاهایی که از منطقه خارج می‌شود، اقدام نماید. مراجع رسمی ذیربط در داخل کشور موظف هستند گواهی مبدأ صادره را بپذیرند.

صدور گواهی مبدأ منعکس در این ماده منطبق با موافقت‌نامه الزام به صدور گواهی مبدأ سازمان تجارت جهانی می‌باشد. به موجب موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی، منظور از کشور مبدا، کشوری است که در آنجا کالا تولید، مونتاژ، پردازش، فرآوری یا تهیه می‌شود. که در حال حاضر تعیین مبدا در ایران، صرف نظر از چگونگی عمل صادر کننده استفاده می‌شود. معمولاً صادر کننده نخست، در اظهارنامه گمرکی کشور مبدا را صریحاً قید و اظهار نامه را امضاء می‌کند.

که به نظر می‌رسد اصول فوق در مقررات مناطق آزاد ایران در رابطه با عدم تبعیض میان کالاهای وارداتی اعمال گردیده است.

بند ۱ ماده ۱ موافقت‌نامه قواعد مبدا تصریح می‌کند که "قواعد مبدأ به عنوان قوانین، مقررات و تصمیمات اداری دارای کاربر عامی تعریف خواهد شد که هر عضوی آنها را برای تشخیص کشور مبدأ کالاها به اجرا می‌گذارد. ماده ۷- صدور کالا از مناطق تابع ضوابط تعیین شده به وسیله سازمان منطقه در چارچوب این مقررات است که در نهایت سادگی و با کمترین تشریفات خواهد بود.

ماده ۸ - سازمان مکلف است آمار ماهانه کلیه کالاهای صادره از منطقه را برای ثبت آماری به وزارت بازرگانی و گمرک ایران ارسال نماید.

ماده ۹- صدور و خروج کالا از منطقه طبق مقررات و به روش زیرمجاز است:

صدور کالای ساخته شده در منطقه به خارج از کشور یا دیگر مناطق آزاد کشور اعم از آنکه مواد اولیه به کار رفته در آن از داخل کشور و یا خارج از دیگر مناطق کشور تأمین شده باشد مجاز و مستلزم تنظیم اظهارنامه صادراتی به منظور ثبت آماری می‌باشد.

ورود کالای تولیدشده در منطقه به سایر نقاط کشور در حد ارزش افزوده به اضافه مواد اولیه داخلی به کار رفته در آن از پرداخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی معاف می‌باشد و تنها حقوق گمرکی و سود بازرگانی مواد اولیه و قطعات وارداتی به کار رفته در کالای یاد شده دریافت خواهد شد.

ورود کالاهای خارجی (اعم از کالای مصرفی، مواد اولیه و ماشین‌آلات و سایر کالاها) که عیناً از منطقه به سایر نقاط کشور ارسال می‌شود، مجاز است ولی ترخیص آن موکول به رعایت مقررات عمومی صادرات و واردات و مقررات گمرکی کشور خواهد بود.

صدور کالاهای داخلی از منطقه به خارج کشور که عیناً صادر می‌شوند، موکول به رعایت مقررات عمومی صادرات و واردات کشور است.

خروج کالاهایی که از سایر نقاط کشور به منظور تعمیر یا تکمیل به صورت موقت به منطقه وارد می‌شوند و پس از تکمیل یا تعمیر به کشور اعاده می‌شوند مجاز و تابع تشریفات مقرر در قانون امور گمرکی می‌باشند و بابت ارزش دستمزد عملیات تعمیر یا تکمیل از حقوق گمرکی و سود بازرگانی معاف بوده ولی قطعات و قسمت‌ها و لوازم تعویض یا اضافه شده که منشأ خارجی داشته باشند، مشمول حقوق گمرکی و سود بازرگانی بر اساس مقررات عمومی صادرات و واردات کشور می‌باشند.

اعاده عین کالای وارده خارجی به خارج از کشور یا اعاده کالای وارده از سایر نقاط کشور به داخل کشور، با اجازه سازمان منطقه مجاز است.

-در اینجا می‌بایست متذکر شد کالای همراه مسافر عموماً جنبه ی تجاری نخواهد داشت.

پ - مقررات کالای همراه مسافر

ماده ۱۲- مسافرانی که مستقیماً از طریق منطقه، از کشور خارج می‌شوند، مجازند کلیه کالاها (به استثنای کالاهای ممنوعه شرعی یا قانونی) را مشروط به اینکه جنبه تجاری نداشته باشد، بدون نیاز به اخذ مجوز با خود خارج نمایند.

تبصره - خروج اشیای عتیقه، کتاب‌های خطی و قدیمی، آثار فرهنگی اصیل و انواع سکه مجاز نیست.

-ممنوعیت خروج عتیقه و انواع سکه منطبق با ماده ۲۰ و ۲۱ گات چنانکه پیش تر آمد، می‌باشد.

ماده ۱۳- کالای همراه مسافرانی که قصد دارند از منطقه خارج و به سایر نقاط کشور سفر نمایند مشمول مقررات عمومی صادرات و واردات کشور خواهد بود.

ماده ۲ موافقت نامه تعرفه و تجارت، اعضا را تشویق به کاهش نرخ تعرفه می‌کند، ماده ۳ عوارض مالیات داخلی را که تبعیضاتی بر واردات تحمیل می‌نماید ممنوع می‌کند، که در این موارد نیز میان مقررات مناطق آزاد و اصول سازمان مغایرتی به نظر نمی‌رسد.

جا دارد یادی شود از اعطای یارانه به بخش صادرات که در رابطه با یارانه‌های صادراتی سازمان تجارت جهانی مقرر می‌دارد، مقررات مربوط به تشویق صادرات مانند، ارائه‌ی سوبسیدهای مستقیم به صادرات، برقراری حمل و نقل داخلی با شرایط مناسب برای کالاهای صادراتی، بخشودگی و یا اجازه تعویق مالیاتی به کالاهای صادراتی، اعطای وام و اعتبارات با نرخ‌های پایین‌تر از معمول صرفاً برای امر صادرات از جمله مواردی است که به موجب موافقت نامه‌های راجع به یارانه‌ها و اقدامات جبرانی ممنوع می‌باشد همچنین موافقتنامه یارانه و اقدامات جبرانی در ماده یک خود تعریفی از یارانه ارائه می‌نماید که عبارتست از، کمک مالی دولت یا موسسات دولتی که متضمن انتقال مستقیم وجوه مثل برقراری کمک بلاعوض، وام و تزریق سرمایه و انتقال تعهدات مثل تضمین وام می‌باشد. البته آنچه حائز اهمیت ویژه است خاص بودن یارانه اعطایی می‌باشد.

در مقررات مناطق آزاد تجاری ایران که به طور کلی در رابطه با صادرات و واردات کالا اعم از اینکه توسط تجار داخلی و یا خارجی انجام گیرد به طور کلی معاف از پرداخت عوارض گمرکی قرار می‌دهد و فعالیت‌های تجاری را به طور مطلق معاف از پرداخت مالیات می‌دارد، به نظر مغایرتی با یارانه‌های ممنوعه سازمان به استثنای مواردی که گذشت، نخواهد داشت چرا که تجارتی خاص را در بر نمی‌گیرد. بنابراین موارد گفته شده به نظر نمی‌رسد مقررات صادرات و واردات در مناطق آزاد مغایرت چندانی با قواعد سازمان جهانی تجارت داشته باشد.

در رابطه با محدودیت مقداری نیز چنانکه گذشت به موجب مواد ۱۱ و ۱۲ گات اعضا از برقراری محدودیت مقداری منع گردیده اند اما که هر طرف متعاقد ممکن است مقدار یا ارزش کالاهای مجاز برای ورود را به منظور حفظ وضعیت مالی خارجی، خطر کاهش شدید ذخایر پولی و کاهش ارزش پول طبق بندهای از این مواد محدود نماید.

از این منظر مغایرتی احساس نمی‌شود، محدودیت‌ها در خصوص کالاهای ممنوعه شرعی و قانونی اعمال می‌شود می‌تواند از جمله استثنائات گات محسوب گردد. البته گات استثنا اخلاق عمومی را مطرح می‌نماید که با توجه به این مسئله نیاز به شفاف سازی بیشتر احساس می‌شود.

در خصوص کاهش تعرفه‌های گمرکی باید گفت که این اصل محور اساسی تعارضات مقررات گات با مقررات مناطق آزاد تجاری ایران محسوب نمی‌گردد. چرا که معافیت‌هایی در خصوص عوارض گمرکی چنانکه گذشت، در نظر گرفته شده است. از طرفی طبق مقررات گات، تعرفه‌های گمرکی تنها ابزار قانونی حمایت از صنایع محسوب می‌شوند.

طبق مقررات مناطق آزاد، ارزش گمرکی کالای ورودی عبارت است از: ارزش CIF کالا که عبارتست از (بهای خرید کالا در مبداء بعلاوه هزینه بیمه، حمل و نقل و باربندی) و هزینه‌های مربوط به افتتاح اعتبار، واریز بروات، امتیاز نقشه و سرقفلی و سایر هزینه‌هایی که تا ورود به اولین دفتر گمرکی تعلق می‌گیرد.

در ماده ۷ گات، اصول کلی مورد نیاز برای یک نظام بین‌المللی ارزشگذاری تعیین شده است. مطابق بند الف این ماده ارزش گمرکی کالای وارداتی باید بر اساس ارزش واقعی کالای وارداتی موضع ارزش‌گذاری حقوق و عوارض گمرکی یا کالای مشابه مبتنی باشد و نباید بر اساس ارزش کالای دارای منشأ ملی یا ارزش‌های ساختگی یا دل‌بخواه استوار گردد. به علاوه به موجب بند ب ارزش واقعی باید قیمتی باشد که این کالای مشابه در زمان و مکان تعیین‌شده در قوانین کشور وارد کننده به آن قیمت فروخته یا جهت فروش به جریان عادی تجارت، تحت شرایط رقابتی کامل عرضه می‌شود.

در مبحث بعدی به بیان مقررات مربوط به سرمایه‌گذاری پرداخته می‌شود، البته لازم به ذکر است مقررات سرمایه‌گذاری سازمان تجارت جهانی در حوزه تجارت کالا اعمال می‌گردد.

۷- مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری ایران

در این مبحث مقررات مربوط به سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و امتیازات سرمایه‌گذاری و ثبت شعب شرکت‌های خارجی ذکر گردیده است.^۱

^۱ در خصوص مقررات سرمایه‌گذاری چنین مقرر شده است:

ماده ۲ مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری ایران: کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی و موسسات اعم از ایرانی و خارجی و سازمان‌های بین‌المللی طبق این مقررات می‌توانند مستقلاً و یا با مشارکت سازمان و شرکت‌های تابع آن و یا با مشارکت یکدیگر در مناطق آزاد سرمایه‌گذاری نمایند و سرمایه پذیرفته شده آنان مشمول این مقررات می‌شود.

ماده ۵: سرمایه‌گذاران خارجی می‌توانند در فعالیت‌های اقتصادی هر منطقه به هر نسبتی سرمایه‌گذاری نمایند.

در واقع از سایر مقررات مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی مقررات ثبت شرکتها و استفاده از زمین می‌باشد.^۱

تبصره ماده ۱۰: سرمایه سرمایه‌گذاران خارجی که پذیرش آن مطابق تبصره یک ماده ۶ این مقررات به تصویب اکثریت وزرای عضو شورای عالی مناطق آزاد رسیده باشد، چنانچه در موردی بوسیله قانون به نفع عموم ملی شود یا اینکه از سرمایه‌گذاران یاد شده سلب مالکیت شود، جبران عادلانه خسارت به عهده دولت جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، پرداخت خسارت به ماخذ ارزش بازاری سرمایه‌گذاری بلافاصله قبل از ملی شدن و یا سلب مالکیت خواهد بود و سرمایه‌گذار خارجی ظرف مدت سه ماه از تاریخ ملی شدن و یا سلب مالکیت تقاضای جبران خسارت را به سازمان منطقه تسلیم نماید.

ماده ۱۲: خروج سود ویژه و مبالغ مربوط به اصل و منافع حاصل از فعالیت‌های اقتصادی سرمایه‌های خارجی و سرمایه‌های ارزی ایرانیان و همچنین منافع حاصل از فروش، یا واگذاری اینگونه سرمایه‌ها از مناطق مجاز است. سازمان هر منطقه به درخواست اینگونه سرمایه‌گذاران و پس از احراز اینکه مبالغ مورد درخواست برای خروج از مناطق حاصل به کار انداختن سرمایه ثبت شده سرمایه‌گذاران در موضوع مجوز سرمایه‌گذاری می‌باشد و حصول اطمینان از موارد مندرج در تبصره زیر تایید لازم را ظرف یک هفته از تاریخ وصول درخواست صادر نماید.

ماده ۱۶: موارد اختلاف بین سرمایه‌گذار خارجی و طرف ایرانی بر اساس قراردادهای توافق‌های رسمی حل خواهد شد.

^۱ که به این شرح است:

- ضوابط ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی و معنوی در مناطق آزاد تجاری ایران

وظایف واحد ثبتی منطقه به شرح ذیل است:

ثبت شرکتها و مؤسسات غیرتجاری ایرانی و خارجی

ثبت علائم و اسامی تجاری و صنعتی

ثبت اختراعات، اشکال و ترسیمات صنعتی

ثبت دفاتر تجاری و بازرگانی

پلمپ دفاتر تجاری

ثبت شرکتها و مؤسسات اعتباری و مالی با رعایت آیین‌نامه‌ی اجرایی عملیات پولی و بانکی

ثبت شرکتهای بیمه مطابق قوانین مناطق آزاد

ثبت شعب و نمایندگی شرکتهای خارجی و داخلی

ماده ۴: هر شرکت یا موسسه‌ای که در منطقه ثبت شود و مرکز اصلی آن نیز در همان منطقه باشد شرکت ایرانی و ثبت شده در منطقه محسوب می‌شود.

تبصره ۱: تاریخ اجرای این تصویب‌نامه هر شرکت یا موسسه خارجی برای این که بتواند به وسیله‌ی شعبه یا نمایندگی در منطقه به فعالیت‌های اقتصادی مبادرت نماید، باید در کشور متبوع خود مطابق قوانین و مقررات جاری آن کشور، به تصدیق نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در آن کشور، شرکت قانونی محسوب شود و در واحد ثبتی منطقه نیز به ثبت رسیده باشد.

- آیین‌نامه نحوه استفاده از زمین و منابع ملی در مناطق آزاد تجاری صنعتی مصوب ۷۳

ماده ۲ - کلیه اراضی واقع در محدوده هر منطقه که در مالکیت و یا در اختیار دولت است مشمول این آیین‌نامه می‌باشند.

ماده ۹ - فروش و انتقال قطعی زمین به اتباع خارجی و همچنین شرکتهایی که تمام یا بخشی از سرمایه آنها متعلق به اتباع خارجی باشد ممنوع است.

اینکه شرکت‌های داخلی و خارجی و به تبع سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی با صدر درصد سرمایه به طور مستقل و یا با مشارکت طرف‌های ایرانی مجاز به فعالیت تجاری در مناطق آزاد تجاری ایران می‌باشند منطبق با اصل آزادسازی تجاری و اصل عدم تبعیض میان تجار داخلی و خارجی می‌باشد، و آزادی تجار به منظور انتقال سرمایه و سود هر زمان که بخواهند در راستای اصل آزادی تجارت تعریف می‌شود، و طبق اصول و قوانین گات در مورد دسترسی به بازار، اصل آزادسازی تجاری از جمله اصول حاکم بر گات است که در مورد پیوستن کشورها به سازمان تجارت جهانی مورد توجه قرار می‌گیرد. اما مجوز دولت برای مصادره یا ملی اعلام نمودن سرمایه‌های خارجی هرچند پس از آن جبران خسارت صورت پذیرد با توجه به اصل آزادسازی تجاری پذیرفتنی نیست، و اینکه تاجر مزبور را موظف به مطالبه خسارت در عرض سه ماه می‌نماید و اگر نتواند در مهلت مقرر خسارات وارده را مطالبه کند چه راه حلی پیش رو خواهد داشت، مقررات مربوطه سکوت می‌نماید و این مسئله می‌تواند به بی‌اعتمادی تجار خارجی در زمینه سرمایه‌گذاری بیانجامد و مغایرت با اصل پیش گفته خواهد داشت و یا اینکه برای خروج سرمایه سه پیش شرط در مقررات چنانکه گذشت لحاظ گردیده اصل آزاد سازی تجاری را خدشه‌دار می‌نماید، و یا حتی اجاره زمین به تجار خارجی که با کسب مجوز از سازمان می‌بایست انجام گیرد.

لازم به ذکر است که اگر دولت بنگاه تجاری دولتی تاسیس و اداره نمود آن واحد نیز می‌بایست مطابق قواعد صادرات و واردات موافقت‌نامه‌های سازمان و رعایت اصل عدم تبعیض عمل نماید، اما اگر تجاری نباشد و یا در مقام اعمال حاکمیت باشد، مستثنی خواهد بود. در خصوص ماده ۸ ق.ج.ا.م.ا که حل و فصل اختلاف از طریق توافق را میسر می‌سازد و تاکید با رعایت اصول قانون اساسی، به نظر می‌رسد این ماده با اصول ۷۷، ۱۳۹، ۸۱ قانون اساسی ارتباط می‌یابد و نیاز به توجه ویژه و توضیح و رفع ابهام خواهد داشت.

ماده ۱۲ - موضوع قراردادهای فروش یا اجاره زمین با کسب مجوز از سازمان قابل انتقال به غیر می‌باشد انتقالات قهری از این قاعده مستثنی می‌باشد.

ماده ۸ قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - سازمان و شرکت‌های تابع آن مجاز هستند قراردادهای لازم را با اشخاص حقیقی و حقوقی داخلی و خارجی منعقد نمایند و با سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی با رعایت اصول قانون اساسی برای انجام طرح‌های عمرانی و تولیدی مشارکت کنند. اختلاف‌ها و دعاوی ناشی از قراردادهای منعقد شده بر حسب توافقات و تعهدهای قراردادی دو طرف، رسیدگی و حل و فصل می‌شود.

نتیجه‌گیری

مقررات مناطق آزاد تجاری ایران به لحاظ دنبال نمودن آزادسازی تجاری و رفع موانع موجود در این حوزه، و افزایش تعامل تجاری با سایر کشورها با فلسفه ایجاد سازمان تجارت جهانی مشابهت دارد، اما مقررات مناطق آزاد در هر کشوری متناسب با اهدافی است که به منظور دستیابی به آن برنامه ریزی می‌شود.

کشورهای ایجاد کننده مناطق آزاد به منظور رسیدن به اهداف خود از تاسیس مناطق آزاد، فعالیت‌های خاصی را در این مناطق اجازه می‌دهند، که در بردارنده اهداف آنها می‌باشد.

در خصوص مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری ایران با توجه به تلاش‌های صورت گرفته در جهت آزادسازی تجاری و سرمایه‌گذاری صددرصد خارجی می‌توان گفت از این نظر با اصل آزادسازی تجاری و عدم تبعیض در سازمان تجارت جهانی هم خوانی دارد.

از طرفی رعایت موازین بهداشتی و استانداردهای پیش‌بینی شده در مقررات مناطق آزاد مغایرتی با موافقت نامه‌های سازمان تجارت جهانی در این خصوص ندارد. و در رابطه با کاهش تعرفه‌های گمرکی و نهایتاً حذف آن و برچیدن موانع غیرگمرکی. در مقررات مناطق آزاد عدم وجود تعرفه‌های گمرکی و کاهش تشریفات، از جمله مشابهت مقررات این مناطق با اصول پیش بینی شده در موافقت نامه سازمان جهانی تجارت می‌تواند باشد.

اما مواردی مانند جبران خسارت در رابطه با مصادره سرمایه و یا چگونگی حل اختلافات و یا لزوم کسب مجوز به منظور اجاره زمین جهت سرمایه‌گذاری، نیاز به بررسی و شفاف سازی بیشتر در خصوص حضور و سرمایه‌گذاری خارجی در مقررات این حوزه احساس می‌شود.

لذا پیشنهاد می‌شود مقرراتی تدوین یابد تا با حساسیت بیشتر مانع مصادره سرمایه، سرمایه‌گذار خارجی گردیده، از طرفی به منظور حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاران خارجی و دولت سازوکار مناسب با توجه به قانون اساسی در جهت تسهیل تجارت در نظر گرفته شود، و لزوم کسب مجوز اجاره زمین به منظور سرمایه‌گذاری خارجی حتی‌المقدور مرتفع گردد.

منابع و مآخذ:

- ابراهیم خانی، حسین، بررسی تطبیقی حقوق کار در مناطق آزاد تجاری، انتشارات آریان، تهران، ۱۳۸۴.
- پاسبان، محمدضا، جواندل، سعید، حیدریان، علی، ابعاد حقوقی الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت، در زمینه مقررات صادرات و واردات، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال ششم، شماره ۲۱، ۱۳۹۶.

- حدادی، مهدی، شیوه‌های حقوقی حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶-۱۳۷۵.
- حیدری خالص، ابوالحسن، الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی سود یا ضرر، مطالعات آینده پژوهی سیاست گذاری، ۱۳۹۵، ش ۲.
- سیفی اردبیلی داود و فتحی نژاد شهرام، حقوق سرمایه‌گذاری خارجی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۲.
- شیروی، عبدالحسین، حقوق تجارت بین‌الملل، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ هشتم، تهران، ۱۳۹۴.
- طالبی احمد، حقوق بین‌الملل و مناطق آزاد تجاری، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی، دانشکده حقوق، ۱۳۷۹-۱۳۷۸.
- فیروزی، مهدی، جمهوری اسلامی و سازمان تجارت جهانی، رواق اندیشه، ۱۳۸۴، ش ۵۰.
- گستافسون، اندرو، حمایت از کل‌گرایی اخلاقی، پاسخی به رویکردهای دینی در اخلاق کسب و کار، ترجمه محمدحسین نوروزی، در کتاب درآمدی بر اخلاق کسب و کار در محیط جهانی، محمد نهلوندیان، مرکز ملی مطالعات جهانی شدن، ۱۳۸۵، تهران.
- مظلومی، مهرزاد، قانون چگونگی مناطق آزاد تجاری صنعتی جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، زمستان، ۱۳۹۴.
- موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، صد نکته در خصوص صنعت در سازمان تجارت جهانی، ۱۳۹۰، ش ۹۲.
- Andrew, Mitchell. A Legal principle of special and differential treatment for W.T.O disputes, *World Trade Review*, Vol. 5, No. 3.2005.
- Button, coatherine. The power to protect trade, Health and uncertainty in the W.T.O, *World Trade Review*, Vol. 5, No.2.2006.
- Bagwell, B. and R. W. Staiger. 2005. Erratum to Multilateral trade negotiations, bilateral opportunism and the rules of GATT/WTO. *Journal of International Economics*, 67:268-294.
- Guangwen, M. The Theory and Practice of Free Economic Zones: A Case Study of Tianjin, People's Republic of China, Ph D. Thesis, University of Heidelberg. 2003.
- Rose, A. K. Do WTO members have more liberal trade policy?. *Journal of International Economics*, 63:209-235.2004.
- Stiglitz, J, Globalization and its Discontents, W.W.Norton & Company 2002.
- Steger, Debra. The Culture of the WTO: why is need to change, *Journal of International Economic Law* Vol. 10, No. 30. 2007.

